

ПЕРЕДМОВА

У вівторок, 19 серпня 2003 року, о 8.45, майже за п'ять місяців після вторгнення США до Іраку, Сержіу Вейра ді Меллу прибув автівкою до штаб-квартири Організації Об'єднаних Націй у Багдаді. Він був незвично стриманим під час поїздки, і його охоронці вважали, що причиною є напруга через проблеми в особистому житті, що-раз менша відчутність присутності ООН та крах безпеки.

Пропрацювавши все своє доросле життя в ООН, Вейра ді Меллу, 55-річний бразилієць, часто зазнавав розчарувань і зневіри. За 34 роки служби він часто з'являвся у газетних заголовках, відвідуючи під час холодної війни Бангладеш, Судан, Мозамбік, Ліван та Кіпр, а після неї – Камбоджу, Боснію, Руанду, Конго, Косово та Східний Тимор. Він вільно володів португальською, англійською, французькою, італійською й іспанською та міг порозумітися ще декількома мовами. За ці таланти його було винагороджено найскладнішим завданням у кар'єрі – посадою посланця ООН в Іраку.

Він підходив на цю роботу не тому, що знав Ірак – бо це не так, – а тому, що здобув чималий досвід роботи в гарячих точках. Мабуть, він міг підказати американцям, що варто робити, а чого ні. Він давно перестав вірити, що знає розв'язання проблем окремих місцевостей, але навчився майстерно ставити запитання, які допомагали виявити конструктивні ідеї.

Робота для нього завжди була прихистком, і, прибувши на багдадську базу ООН у готелі «*Canal*», він пішов сходами до свого кабінету на третьому поверсі, дорогою вітаючись із колегами. Ра-

нок він провів, читаючи останні телеграфічні повідомлення з Нью-Йорку та відповідаючи на електронні листи.

Ближче до полудня охоронці підготували йому супровід для поїздки до «Зеленої зони» – укріпленого району, де в покинутих палацах Саддама Хусейна облаштували свою базу керівники американських і британських коаліційних сил. Він мав зустрітися з Л. Полом Бремером, очільником американської адміністрації в Іраку, та делегацією сенаторів США з Вашингтону.

Перед обідом його броньований седан вже був готовий вирушати, але саме в той час зателефонували з офісу Бремера. Рейс, яким до Багдаду мала прибути делегація Конгресу США, було відкладено, тож обідню зустріч доведеться скасувати. Він зателефонував Кароліні Лар'єрі, своїй нареченій, яка була співробітником з економічних питань у місії. «Мене пощадили, – сказав він. – Хочеш перехопити сандвіч?» Лар'єра відповіла, що не може, бо до 17 години треба розіслати запрошення на конференцію, що мала невдовзі відбутися. Він сказав, що рахує дні – залишилося ще 42 – до їхнього відльоту до Бразилії у відпустку на місяць.

Службовці ООН не сподівалися, що відіграватимуть істотну політичну роль у Іраку. Напередодні війни Білий дім взяв ООН на глузи, прирівнявши її до недієвої Ліги Націй. Віце-президент Дік Чейні заявив, що ООН показала себе «неспроможною дати раду загрози, яку становить Саддам Хусейн, неспроможною втілити власні резолюції, неспроможною відповісти на виклик, з яким ми зіштовхнулися у XXI столітті».¹

Однак за декілька тижнів після повалення статуї Саддама в Багдаді стало зрозуміло, що солдатам США знадобиться допомога. Міжусобиці й теракти смертників ще не почалися, але вже ширилося мародерство і ті, що так легко усунули Саддама Хусейна, видавалися дедалі розгубленішими, спостерігаючи за бурхливим наслідкам. Європейські очільники, які почувалися зневаженими в березні, коли Сполучені Штати та Великобританія постановили розпочати війну, тепер дійшли згоди щодо одного питання: Кофі Аннан, Генеральний секретар ООН, має розгорнути роботу команди фахівців, щоб спланувати вибори та допомогти іракцям відновити контроль над власною країною.

Вейру ді Меллу було обрано головою цієї команди через його багатий досвід, а ще тому, що за декілька тижнів до вторгнення США до Іраку він зробив те, що раніше вдавалося небагатьом посадовцям ООН: зачарував Джорджа Буша. На зустрічі в Овальному кабінеті Вейра ді Меллу критикував те, як поводитися американці з арештан-

тами у таборах-в'язницях в Гвантанамо й Афганістані та вимагав у президента, аби той засудив тортури, проте Бушеві він припав до душі як людина. Тож коли довелося обирати посла, Аннан призначив його, вважаючи саме тією людиною, яка зможе переконати адміністрацію Буша дослухатися до ООН. Аннан також знав, що його харизматичний колега був тим рідкісним фахівцем із розв'язання конфліктних ситуацій, який міг би заручитися одночасно підтримкою американських, європейських й арабських урядів.

Впродовж тих одинадцяти тижнів, проведених у Іраку, Віейра ді Меллу намагався окреслити та розширити простір впливу ООН. За Саддама Хусейна в фаворі були суніти, але він вбачав загрозу становлення нової шіїтської тиранії більшості та намагався запобігти цьому, наполягаючи на залученні сунітських провідників до перехідного процесу та здобуваючи підтримку провідних духовних осіб шіїтів, які відмовлялися зустрічатися з Бремером. Він також тиснув на посадовців коаліційних сил, щоб ті припинили покладатися на Ахмада Чалабі й інших вигнанців, які мали більше прихильників у Вашингтоні, ніж в Іраку.

Однак Бремер протривав втіленню найважливіших пропозицій ООН. Віейра ді Меллу спробував добитися ширшого доступу ООН і Червоного Хреста до іракських полонених у в'язницях США, але йому це не вдалося. Він спробував переконати Бремера встановити конкретні терміни для складення конституції, проведення виборів і виведення американських військ, але йому це не вдалося. Він спробував переконати представників Коаліції скасувати або послабити їхні дві найбільш неоднозначні постанови: про цілковите очищення іракських установ від членів партії «Баас» і розпуск іракської армії, але йому це не вдалося. До кінця липня його охопив розпач. Він казав колегам, що Бремер не відповідає на його телефонні дзвінки.

Тепер, несподівано отримавши дві години вільного часу, він повернувся до свого напруженого графіку справ. Досі він ніколи прилюдно не критикував Коаліцію за надмірне застосування сили, але вирішив змінити курс, давши вказівку речникові скласти прес-реліз, де засуджував нещодавній обстріл мирних мешканців коаліційними військами. Що більше перешкод ставало йому на шляху в Іраку, то частіше він згадував про 30 вересня – день, коли він планував повернутися до своєї роботи в Женеві на посаді Верховного комісара ООН з прав людини. Завдяки перебуванню в Іраку в нього виникло чимало ідей щодо того, як тиху оонівську заплаву з її безкінечною

вервечкою дорогих доповідей і семінарів зробити корисною реальним людям.

О 15 годині він зустрівся з двома посадовцями з Міжнародного валютного фонду, щоб обговорити плани Коаліції з нагальної приватизації іракських державних підприємств. Близько 16:25 почалася його остання зустріч того дня – він тепло привітав Гіла Лешера й Артура Гелтона, двох американських дослідників, які прибули до Іраку, щоб оцінити гуманітарні наслідки війни. Він провів їх до кабінету та запросив сісти за кавовий столик у ніші біля вікна. Присутніми були також двоє членів його оонівської команди: Фіона Вотсон, шотландка, співробітник із політичних питань, і гостра на слово Надя Юнес, єгиптянка, керівник канцелярії.

Щойно вони сіли, пролунав оглушливий вибух і небо спалахнуло білим. Хтось із присутніх сказав, що видавалось, ніби «одночасно завіталося мільйон фотоспалахів». Шибки затряслися, тисячі уламків розлетілися кабінетом. Дах, стіни, підлога розійшлися, а тоді, наче млинець, склалися та впали на нижчі поверхи. Останні слова, вимовлені за мить після вибуху, належали Віейрі ді Меллу. «От лайно», – сказав він, здавалося, більше зі смиренністю, аніж зі здивуванням.

«Він – щось середнє між Джеймсом Бондом і Боббі Кеннеді». Так колега-журналіст схарактеризував Сержіу Віейра ді Меллу напередодні моєї першої зустрічі з ним. То був 1994 рік, я була репортером-початківцем на Балканах, а він уславився як найенергійніша та найбільш політично грамотна постать тамтешньої місії ООН. У нас були спільні друзі, тож він погодився дати мені коротке пояснення щодо конфлікту за обідом у Загребі, столиці Хорватії.

Миротворча місія ООН у сусідній Боснії, що вже два роки перебувала у стані кризи, була на межі краху. 10 квітня НАТО провів перший бомбувальний наліт за свою 45-річну історію. Командувач сил ООН у Боснії, генерал-лейтенант сер Майкл Роуз, закликав НАТО до повітряних атак проти сербів, які взяли в облогу «безпечну територію» ООН в Горажде, де мешкало 65 000 боснійців. Однак попри таку, як виявилось, стриману демонстрацію західної сили, серби зухвало наступали. Мені казали, що Віейра ді Меллу широко вірив в ООН. Я не сподівалася, що він дотримається нашої домовленості про вечеру п'ять днів по тому.

Однак коли я зателефонувала, щоб дати йому можливість скасувати цю зустріч, він був наддивовижно спокійний. «Тут небо падає на землю, – сказав він, – але людині треба їсти, хіба ні? Якщо під час нашої вечері почнеться Третя світова, то другої пляшки вина замовляти не будемо!»

ООН було засновано 1945 року, з метою «порятунку прийдешніх поколінь від лиха війни», відповідно до її Статуту. Рада Безпеки, наймогутніший орган ООН, відповідає за міжнародний мир і безпеку. Оскільки кожен із її постійних членів – Великобританія, Китай, Франція, Радянський Союз і Сполучені Штати – могли накласти вето на резолюції інших, упродовж холодної війни роботу Ради було парализовано через протистояння між США та СРСР. Проте упродовж деякого часу після падіння Берлінського муру здавалося, що світові потуги нарешті можуть працювати разом через ООН, щоб гарантувати дотримання міжнародного законодавства. У 1991 році, згідно зі своєю обіцянкою сприяти встановленню «нового світового ладу», президент Джордж Буш старший заручився підтримкою ООН у намаганні звільнити Кувейт від іракських окупаційних сил Саддама Хусейна.

Однак за рік триумфу сил коаліції під проводом США у Кувейті стало зрозуміло, що чимало урядів не вважало, що різанина на Балканах загрожує їхнім національним інтересам. Вони витрачали мільйони доларів на гуманітарну допомогу, що не давала боснійцям померти з голоду, але нічого не робили, щоб припинити бійню. Через пасивність миротворців у зонах реальної війни, як-от Боснія, критики закидали миротворцям і гуманітарним працівникам, серед них і Віейрі ді Меллу, що ті «роздають бутерброди біля воріт Освенціма».²

Ми зустрілися о 8-й вечора в ресторані морепродуктів у передмісті. Віейра ді Меллу мав мобільний телефон – на той час то був доволі екзотичний прилад. Під час перебування у Камбоджі, розповів він, у нього була одна з найперших доступних моделей, розміром з пакет молока з довжелезною антеною, що працювала лише надворі. На час його призначення на Балкани, ці телефони зменшилися вже до розміру рації.

Щойно ми сіли, задзвонив телефон. Віейра ді Меллу перепросив за це втручання. То був генерал Роуз, командувач ООН, він телефонував із Сараєво, щоб поінформувати його про бурхливі події вечора. Я хотіла було відійти, щоб не заважати розмові, але він жестом запросив мене знову сісти та показав на вино, яке офіціант саме поставив на стіл. Він

не скидався на тих міжнародних дипломатів, які переймалися тим, як би добитися схвальних публікацій про себе. Проте й не відмахувався, якщо за його діяльністю, в якій так багато стояло на кону, спостерігали.

Прослухавши повідомлення Роуза, що тривало десь п'ять хвилин, він здригнувся. Поклавши слухавку, розповів мені те, про що дізнався: боснійський захист зазнав невдачі, відкривши для нападу британські загони спецпризначення. Одного з бійців Роуза було підстрелено та серйозно поранено. ООН намагається організувати медичну евакуацію, а бомбардувальники НАТО стоять напоготові на випадок, якщо знову знадобляться. Горажде, де мешкало близько 65 000 боснійців, схоже от-от візьмуть. «Це буде довга ніч», – сказав він втомлено, хоч протесту в його голосі не вчувалося. Я зрозуміла, чому він уславився працелюбністю, незворушністю під вогнем та здатністю насолоджуватися життям попри відчай довкола.

У перервах між дзвінками я запитала, як він опинився в ООН. «Мене більше нікуди не брали», – відповів він з усмішкою. «Я був дитям 1968», – сказав він, із гордістю згадуючи, як під час навчання у паризькій Сорбонні 1968 року брав участь у бунтах разом із іншими студентами. Його настільки побили поліцейські, що знадобилася госпіталізація. Він показав шрам над правим оком – згадку про бурхливу молодість.

Я запитала, чи не хотів би він піти стопами батька, який працював на бразильське міністерство закордонних справ. Він рішуче похитав головою: «Бразильський уряд занапастив життя мого батька». У 1964 році владу в Бразилії захопили військові, а за декілька років його батька відправили у відставку. «Я ніколи не працюватиму на Бразилію», – сказав він.

Він розповідав про різноманітні воєнні зони, де йому довелося працювати, а я чудувалася, як людина з такою пристрасною до пригод витримувала розмірений поступ життя в мирному Загребі. Коли я запитала, чи не сумує він за Сараєво, де провів п'ять місяців, він зітхнув: «Ви собі не уявляєте. Я б радше жив у облозі, тільки б уникнути безкінечних зборів і писанини. Я народжений для польової роботи».

Знову пролунав дзвінок, і чоловік, який щойно щиросердно сміявся та жваво вів розповідь, перетворився на розважливого дипломата, зосередженого, такого, що зважував кожне слово та навіть вирази обличчя. Він уважно слухав генерала Роуза, який повідомив, що сербський обстріл стих достатньо для того, щоб можна було евакуювати пораненого британського вояка до Сараєво. Однак щойно

їм це вдалося, він помер. «Дуже співчуваю, Майку», – сказав Віейра ді Меллу. Коли розмова закінчилася, я запитала, що планує робити ООН. Він відповів, що впевнений тільки в одному: «ООН не може поступатися неупередженістю. Це, либонь, найбільший наш скарб».

Я запитала, що він зробив би, якби мав владу. «Владу над світом? – перепитав він. – Чи над місією ООН?» Відмінність тут суттєва, наполягав він. Миротворці у всьому світі стали символом боягузтва, визнав він, але вони дотримуються вказівок із могутніх столиць. «Треба пам'ятати про одне, – сказав він, – могутні держави протестуватимуть в ООН, кричатимуть на ООН. Однак врешті-решт вони доб'ються від ООН того, чого хочуть і на що заслуговують. Якби США і Європа хотіли потужної миротворчої операції тут, вони б наполягали на ескалації сили. Якби вони справді хотіли зупинити сербів, вони це давно зробили б».

Під кінець нашої вечері він сягнув у нагрудну кишеньку свого елегантного піджака і витягнув пошарпаний аркуш – одну сторінку, – де було викладено всі офіційні інструкції, які Рада Безпеки дала йому щодо миротворчої місії тут на Балканах. То була третя сторінка резолюції Ради Безпеки ООН № 836, згідно з якою було встановлено шість «безпечних територій», серед яких і Горажде. Основні абзаци було підкреслено та подвійно підкреслено, береги було списано нотатками синім, червоним, чорним чорнилом й олівцем. Він стільки разів складав резолюцію, що коли тримав її проти настільної лампи, згини просвічувалися практично наскрізь.

Він вказав на основний абзац: миротворці ООН перебували в Боснії, «щоб запобігати нападам на безпечні території». «Але що потрібно для «запобігання»? – питав він. – Що таке «напад»? І що таке в дідька – ні, де в дідька – ті «безпечні території»?» Країни у Раді Безпеки схвалили резолюцію, але не завдали собі клопоту окреслити межі безпечних зон. «Це не випадковість, – наполягав він. – Якщо ніхто не знає, що саме офіційно захищати, то нікого й закликати до захисту».

Він привернув мою увагу до ключової коми. «Гляньте на це. У резолюції сказано, що ми маємо «кома – діючі задля самозахисту – кома – вживати необхідних заходів – кома – серед яких і використання сили» у відповідь на атаки проти мирного населення!» Хоч скільки він вивчав мандат ООН, його не переставала дратувати невизначеність цього документа. «Що мають означати ці коми? Невже ООН має використовувати силу тільки для самозахисту? Чи, може, нам слід вдаватися до сили і для самозахисту, і для захисту боснійців?» Я була приголомшена. Я й гадки

не мала, що можна читати тексти резолюцій ООН, які, здавалося, не мають особливого стосунку до трагедії, що розгорталася.

Після нашої вечері він повернувся до командного пункту штабквартири ООН. Прощаючись, він трохи мелодраматично заявив, що західні країни перебувають на порозі не просто вирішення майбутнього неспокійного регіону. Вони визначають свій підхід до світового ладу періоду після холодної війни, а також майбутнє Організації Об'єднаних Націй, що майже півстоліття чекала на свою можливість зробити світ цивілізованим. Здавалося, він вірить, що таке завдання їй до снаги. Судячи з усього побаченого в Боснії, я була більш скептичною.

За десять років, що минули між війнами у Боснії та в Іраку, Віейра ді Меллу став відомим на світовій арені. У 1999 році ООН вперше за свою історію взялася до справи урядування, і його призначили керувати двома невеличкими незалежними державами – Косово, де він розгорнув місію за 72 години, а згодом крихітним півострівним народом Східного Тимору, де він керував два з половиною роки. Неймовірно, але чоловік, який 1968 року «голосно» заявляв про свої ліві погляди, тепер ходив у костюмі для сафарі, а його співробітники підсміювалися, що він перебрав на себе абсолютну владу колоніального «намісника». Роками критикуючи уряди, він опинився у ситуації, коли саме йому довелося зрівноважувати фінансову дисципліну та соціальний добробут, свободу та безпеку, мир і справедливість. В очах могутніх країн він став такою собі «паличкою-виручалочкою» і отримував одне завдання нереальніше за інше. На час, коли він очолив Східний Тимор на шляху до незалежності 2002 року, колеги та міжнародні дипломати почали робити ставки на те, коли – а не чи – він стане Генеральним секретарем.

Віейра ді Меллу завжди брав із собою в дорогу Статут ООН у шкіряній обкладинці; турботи ООН були його особистими турботами. За свою тривалу кар'єру він бачив, як релігійні екстремісти та бойовики знаходили притулок в онівських таборах для біженців, де продавали харчі Організації, а на ці гроші купували зброю. Він бачив, як польові командири перетворювалися на торговців чужими автівками, продаючи крадені ленд-крузери ООН (перефарбовані, але досі з номерами ООН). Він бачив, як у гордых французьких і британських миротворців

забирали зброю, приковували їх до ліхтарних стовпів, перетворювали на живий щит. Однак більше йому боліли рани, які ООН завдала собі сама. Поганцям у зонах воєнних конфліктів і належало бути поганцями, а його більше розчаровували провини нібито «хороших хлопців», які мали паспорти ООН або носили оонівські берети. Старші посадовці, серед яких і він, так часто залюбки казали можновладцям те, що ті хотіли почути, часом приховуючи вбивчі факти або перебільшуючи власні успіхи. У Руанді та в Сребрениці (ще одна «безпечна зона» ООН у Боснії) миротворці ООН відверталися від мирних мешканців, які шукали прихистку під оонівськими прапорами, прокладаючи шлях до найбільших масових убивств з часів Другої світової війни.

І це ще не все. Попри всі хиби, він не вірив, що діючи поза рамками ООН, країни могли б досягти більшого. Він знав, що не існує іншого форуму, де всі країни можуть зібратися і спробувати зупинити кровотечу планети. Навіть коли дебати щодо Іраку продемонстрували, що дипломатія не завжди спроможна запобігти війні, чимало країн і далі намагалися владнати свої розбіжності через ООН. Організація допомагала колонізованим народам домагатися незалежності у світі, що розвивається, – так кількість країн-членів ООН зросла майже учетверо від 51 в часи заснування до 192. ООН надавала притулок, їжу та ліки мирним жителям, на яких не зважали або яких переслідували уряди їхніх країн. Попри всі серйозні миротворчі провали 1990-х, «блакитні каски» виявилися надійнішими і менш коштовними у запобіганні конфліктам, аніж держави, які діяли поодиноці. Більшість воєнних зон, де працював Вієри ді Меллу, з часом прямували до хисткого миру, а посадовці ООН відігравали істотну роль у демобілізації бойовиків, покаранні воєнних злочинців, відбудові шкіл і лікарень, організації виборів, поверненні біженців до їхніх домівок.

На думку Вієри ді Меллу, Організація платила йому за змогу побачити світ. В ООН він зустрів найближчих друзів – багатомовну та багатокультурну групу «пустоплясів», як він сам їх називав, – деякі з них були ідеалістами, деякі циніками, але всі були, як він казав, «з біса захопливими». ООН була його родиною. Коли його питали, як зі своїм інтелектуальним і дипломатичним хистом він витримує всі муки, пов'язані з роботою в умовах такої жадливої бюрократії, він відповідав: «А куди мені було подітися?» Однак у більш безтурботні, вільніші, сентиментальніші миті він зізнався: «Лише погляньте, скільки всього мені дала ООН!» Він також вірив (спочатку через

свій ідеалізм, а згодом і через безжальний прагматизм), що тривалості стабільності можна досягти тільки одним способом – тиснучи на країни, аби ті грали за міжнародними правилами, правилами ООН.

Після Балкан наші стежини перетиналися рідко, але щоразу, коли я його зустрічала, мене вражав його інтелектуальний і культурний діапазон. У розмові він перестрибував від ймовірних результатів наступних проміжних виборів у Сполучених Штатах до арешту єгипетського лідера опозиції, далі до фаворитів майбутнього чемпіонату світу з футболу та своїх вражень від останнього альбому REM. Почувши у вересні 2002 року, що його було призначено Верховним комісаром ООН з прав людини, я здивувалася. Завжди здавалося, що він комфортніше почувався ведучи переговори з правопорушниками, аніж засуджуючи їхні вчинки з відстані. Мене не здивувало, що він став першим в історії Верховним комісаром ООН з прав людини, який мав зустріч із президентом США. «Вибір часу в стилі Сержіу, – подумала я. – Він стає повелителем у сфері прав людини саме тоді, коли Джордж Буш вирішив почати вести мову про свободу та демократію!»

Невдовзі після цього його попросили стати Спеціальним представником ООН в Іраку. Ця новина мене і розлютила, і підбадьорила. Висміявши ООН напередодні війни, Вашингтон тепер взявся використовувати її для власних цілей. Однак, якщо Ірак возносив молитви, – а в той час ще здавалося, що це так, – саме Віейра ді Меллу та його власноруч дібрана оонівська «команда А» мали найбільше шансів на них відповісти.

Досліджуючи життя, роботу й ідеї Віейри ді Меллу, я бачила проблиски тієї людини, яку зустріла 15 квітня 1994 року.³ Суперечності, які я зауважила під час нашої першої вечері, стали очевидними. У ньому якось уживалися і досвідчений реаліст, який розуміє природу держав та мотиви політиків, і адепт ООН, який не розлучається з пошматованою копією останньої резолюції Ради Безпеки. Він був гультаєм, який міг до ранку пити та розважатися з друзями, і самотником, який найліпше почувався в затишку власного кабінету об 11-й вечора, видзвонюючи своїм колегам по ООН у різних часових зонах.

Це подвійна біографія – історія життя відважного, успішного, загадкового чоловіка, який ніколи не припиняв навчатися. Його бачення життя 2003 року дуже відрізнялося від поглядів, із якими він прийшов до ООН 1969 року. На початку кар'єри він пропагував строге дотримання обов'язкового набору принципів. Як і кожен антиімперіаліст,

він відчував глибоку недовіру до державної влади та військової сили. Однак, переїжджаючи з Судану до Лівану, до Камбоджі, до Боснії, до Конго, до Косово, до Східного Тимору і нарешті до Іраку, він намагався відточити тактику, відповідно до проблем, з якими зіштовхувався, та заручитися підтримкою можновладців. Безкомпромісний прагматизм він використовував на переговорах, але вся брутальність, з якою йому довелося зіштовхнутися, не змогла вплинути на його утопічні ідеали. Зазвичай йому вдавалося одночасно виконувати грандіозні миротворчі та націєтворчі завдання і осмислювати їх критично. Він чимало розмірковував про легітимність – про те, кому вона належала і як її можна було втримати. Він розмірковував про компетентність – і дивувався, чому при всій майстерності бізнесового світу її так мало використовують для допомоги «державам, що одужують», як він їх називав. Він міркував про гідність, занотувавши: «поранена душа може боліти, так само, як і поранене тіло».⁴ Він міркував, звісно, про те, як працювати зі Сполученими Штатами, які глибоко неоднозначно, а часто й вороже ставилися до міжнародних інституцій і законів. І задовго до того як ці поняття стали крилатими фразами в Білому домі, він міркував про природу зла та коріння тероризму. До 2003 року він почав тривожитися, що те, як могутні країни домагаються безпеки у світі, збільшує ризик для них самих.

Звісно, він багато на чому не розумівся та припустився багатьох помилок, однак завжди піддавав сумніву свої рішення, а також постанови світових урядів. Так, організовуючи постачання харчів, влаштовуючи повернення біженців додому або проводячи переговори з польовими командирами, він одночасно обговорював зі своїми колегами такі питання, як: коли слід використовувати найманих убивць, а коли їх остерігатися? Чи може мир бути тривалим без справедливості? Чи може гуманітарна допомога завдати більше шкоди, ніж користі? Чи мають право на життя в епоху тероризму такі своєрідні чесноти ООН, як неупередженість, незалежність та цілісність? Коли військова сила є виправданою? Як можна пом'якшити її неминуче шкідливі наслідки? Він не мав розкоші просто ставити ці запитання. Він мусив знаходити відповіді, застосовувати їх і жити з наслідками.

Біографія Сержіу Віейри ді Меллу – це також біографія небезпечного світу, чий вади надто великі, щоб заплющувати на них очі, але й занадто складні, щоб швидко та малою ціною впоратися з ними. Зони конфлікту, а з ними і фокус уваги Заходу, за останні чотири десятиліття змінилися, але кожному поколінню доводилося давати

раду розбитим життям і розбитим суспільством. Через жахливу шкоду, якої завдало вторгнення в Ірак під проводом США, американці, здається, розриваються між двома спонуками. Перша полягає у тому, щоб зовсім відійти від світових справ. Ми не певні, чи наш уряд або ми самі знаємо, що робимо. А друга спонукка – іти за кордон та знищувати загрози у надії досягти цілковитої безпеки. Життя Віейри ді Меллу нагадує нам про неможливість жодного з цих шляхів. Ми не можемо просто відвернутися від сьогоднішніх світових загроз, так само як не можемо змінити світ за власним смаком. Віейра ді Меллу усвідомлював, що неможливість вилікувати усі хвороби ще не означає, що не слід робити можливе, аби полегшити деякі з них.

Питання для нього і для нас полягало не в тому, чи втручатися у світові справи, а в тому, як втручатися. Хоч він не робив перерви від реального світу, щоб сформулювати керівну доктрину, але в нього була тридцятичотирирічна фора в міркуваннях про лиха, якими ми переймаємося нині: громадянську війну, величезні потоки біженців, релігійний екстремізм, придушені національні та релігійні ідентичності, геноцид і тероризм. Він розпочинав як гуманітарний працівник, але до 2003 року став дипломатом і політиком, який спокійно зважував, яке зло менше. Професійний шлях привів його до переконання, що світові лідери мають здійснити три серйозні речі. По-перше, набагато більше інвестувати у встановлення закону та порядку для своїх народів. По-друге, вступати в контакт навіть із найогиднішими бойовиками. Навіть якщо не вдасться домовитися з екстремістськими державами або заколотниками, принаймні можна ліпше зрозуміти, як їх перехитрувати. По-третє, він зрозумів, що свою діяльність слід орієнтувати не навколо демократії або розвитку, хоч і те, і те є важливим, а навколо особистої гідності. А найліпший спосіб для чужинця долучитися до зміцнення гідності – удосконалювати свою мовну та культурну базу, не забувати про власні вади, надихати тих, хто найліпше знає своє суспільство, та бути незламним і гнучким перед лицем неминучих невдач.

Сержіу Віейра ді Меллу понад три десятиріччя намагався рятувати та поліпшувати життя людей – життя, які ще й нині висять на волосині. Сьогодні, коли знову чути бойові барабани, а культурні та релігійні розбіжності перетворюються на прірви, саме час звернутися за порадою до чоловіка, чия тривала подорож у вогні допомагає з'ясувати, звідки взялися теперішні лиха, а може, й знайти ліки від них.